

petr.kain@economia.cz

V HLAVĚ PETRA KAINA

JAK ČESKÉ ŠKOLSTVÍ PODPORUJE NEROVNOST VE SPOLEČNOSTI

Myslíte si, že v českém vzdělávacím systému mají děti stejné šance? Že ti podobně nadaní a pilní to dotáhnou zhruba stejně daleko, bez ohledu na to, z jakého rodinného a sociálního prostředí pocházejí či v jaké části země žijí? Jestli si tohle všechno myslíte, měli byste si – po jejím uveřejnění – přečíst studii Nerovnosti ve vzdělávání jako zdroj neefektivity. Pro Nadaci České spořitelny ji připravuje kolektiv vědců z think-tanku IDEA a výzkumné organizace PAQ Research. Rychle přijmete o iluze. A to i když jste žádné neměli (podobně jako autor tohoto textu, který měl možnost se s dílčími závěry téhle studie seznámit), stejně vás možná překvapí, jak české školství podporuje nerovnost ve společnosti.

Pocházejte-li z horšího sociálního nebo ekonomického prostředí, vaše šance dosáhnout v Česku vyššího vzdělání dramaticky klesají. A není to zdaleka jen tím, že by se talent dědil a bohatší a vzdělanější rodiče se starali lépe – viz níže.

Především patříme mezi sedm zemí OECD, v nichž je míra závislosti dosaženého vzdělání na rodinném původu nejsilnější. Smutným dokladem jsou výsledky mezinárodního výzkumu PISA, jehož cílem je zjišťování úrovně čtenářské, matematické i přírodovědné gramotnosti mezi žáky ve věku 15 let. České děti ze sociálně slabších rodin dosahují v porovnání se stejnou skupinou polských či estonských dětí zhruba o 50 až 70 bodů horších výsledků v matematice a čtenářské gramotnosti.

Ale i české děti s dobrým záze-
mím svým vrstevníkům z Polska a Estonska sotva konkurují. Jinak řečeno: české školství na rozdíl od polského či estonského nedokáže zmírňovat sociálně-ekonomický handicap určité skupiny dětí a promárňuje tak jejich potenciál, zároveň stěží dokáže rozvíjet potenciál dětí, které mají naopak výhodu lepšího rodinného prostředí. A co je na tom asi nejhorší – v posledních letech se vazba mezi dosaženým vzděláním a rodinným původem v Česku zesiluje.

Obrovské regionální nerovnosti

Jak daleko to dítě v českém vzdělávacím systému dotáhne, závisí nejen na jeho rodinném původu, ale třeba i na prostém faktu, v jaké části země žije. Jak upozornil ve své loni vydané knize Slepé skvrny jeden ze spoluautorů studie Daniel Prokop, v Česku panují obrovské regionální nerovnosti v kvalitě vzdělání. Zatímco Karlovarský a Ústecký kraj dosahují v testech PISA výsledků na úrovni Bulharska a Malajsie, bohatší kraje jsou na evropském nadprůměru.

Zvláště alarmující je fakt, že v chudších krajích nedokonečí střední školu každý šestý žák (17 procent). A tohle číslo navíc v čase stoupá. Pro srovnání – v Praze a dalších bohatších krajích nezvládne dokončit střední školu jen něco mezi dvěma a čtyřmi procenty dětí. Co za to může? Částečně je na vině větší míra chudoby v postižených krajích. Z Prahy se to někdy vidí těžko, ale zhruba v desetině obcí v Česku minimálně 10 procent žáků nedokončí ani základní školu. Právě tyto obce jsou typické vysokou mírou exekucí (podle autorů studie je v řadě z nich v exekuci přes 30 procent rodičů) a bytovou nouzí.

To má na vzdělání dětí dramaticky negativní dopad. Podle studie mají děti z chudého prostředí dvakrát až třikrát větší pravděpodobnost, že budou mít potíže ve škole, pokud se často stěhují nebo bydlí na ubytovnách a v azylových domech. Když zkrátka žijete v rozpadající se rodině s nestabilním a nevyhovujícím bydlením, s rodiči v exekuci, a okolí vás navíc nijak nemotivuje k dosažení vyššího vzdělání, vaše šance jej dosáhnout se přirozeně snižují.

Právě v takový okamžik by škola měla být záchranným kruhem, který vás vytáhne k lepší budoucnosti. Jenže v chudších krajích ani tohle nefunguje. Jak píše autoři studie: „Školy ze znevýhodněných regionů nedostávají větší finance od státu, aby tento problémům čelily, a často mají méně peněz od svých obcí a zřizovatelů.“ Ve výsledku na nich často učí lidé bez jakéhokoliv pedagogického vzdělání (v Karlovarském kraji tvoří podle údajů ministerstva školství z roku 2019 přes 12 procent učitelů). Na školách také chybí psychologové, kteří by pomáhali dětem s problémovým zázeminím (na 90 procent škol v Karlovarském kraji tuhle pozici

nedokáže obsadit). A samozřejmě chybí i pracovníci, kteří by docházeli do rodin ve snaze podporovat děti v docházce do školy.

Rozdíl v kvalitě vzdělání nejsou jen v jednotlivých regionech, ale dokonce v jednotlivých městech. To souvisí se starou známou bolestí českého vzdělávacího systému, již je brzké třídění dětí, které začíná již v předškolním věku. Jak dokládají analýzy autorů studie, děti z vyloučených lokalit mají dvojnásobnou šanci, že budou chodit do standardní základní školy, pokud za sebou mají alespoň dva roky v mateřské škole. Mnohde ale školky nemají dostatečnou kapacitu a řada rodičů si bohužel ani neuvědomuje, jak velký má pro jejich potomky předškolní docházka smysl.

Další až příliš časně třídění dětí přichází při přijímacích zkouškách na víceletá gymnázia. Je zcela zřejmé, že na tyto školy se nehlásí děti jen kvůli talentu, ale především proto, že to chtějí jejich rodiče. Není náhodou, že přes čtyřicet procent studentů víceletých gymnázií pochází z nejvzdělanější a nejbohatší pětiny rodin. Což souvisí i s tím, že vyšší šanci dostat se na střední školu mají děti, které

Dítě s budoucností

Do školy pohodlným vozem, doma dobré zázeminí – známky toho, že dítě má šanci na dobré vzdělání. Na rozdíl od spolužáků ze sousedství, jimž rodina nepomůže, nebo od vrstevníků z vyloučených lokalit a chudých českých regionů.

Foto: iStock

Jak daleko to dítě v českém vzdělávacím systému dotáhne, závisí nejen na jeho rodinném původu, ale třeba i na prostém faktu, v jaké části země žije.

absolvují přípravné kurzy k přijímacím. Náklady na ně se bez potíží vyšplhají na deset tisíc korun.

Česko kvůli víceletým gymnáziím bohužel už po páté třídě základní školy ztrácí potenciál mnoha talentovaných dětí z chudších rodin, kde rodiče své potomky k lepšímu vzdělání motivují méně či vůbec. Tyhle děti totiž následně pokračují ve vzdělávání ve školách, které je bohužel namotivovat nedokážou.

A jak dokládá studie, žáci ze sociálně slabších škol mají až o 10 procent menší pravděpodobnost, že budou uvažovat o studiu na univerzitě, než děti z průměrných základních škol. A to i když dosahují stejné úrovně matematické a čtenářské gramotnosti a pocházejí z jinak srovnatelných rodin. Oproti žákům víceletých gymnázií jsou aspirace na vysokoškolské studium sniženy dokonce až o 25 procent.

Investujeme do nejslabších

A teď co s tím. Problematika českého školství je samozřejmě příliš komplexní, aby šla snadno vyřešit, přesto je tu podle autorů studie něco, co by přineslo jasný pozitivní efekt. Je zapotřebí investovat do nejslabších žáků, tedy do one

pětiny patnáctiletých dětí v Česku, které mají podle šetření PISA potíže s porozuměním textu a nezvládají matematiku. Podle konzervativních propočtů téže studie by zlepšení jejich studijních výsledků v průměru každý rok do konce tohoto století přineslo Česku 18 miliard korun. Každá koruna investovaná do programů včasné péče se přitom až čtyřnásobně vrátí.

Bude to mít i mnoho pozitivních neekonomických dopadů. Jak ukazuje zkušenosti ze zahraničí, vzdělávání pozitivně ovlivňuje například postoj k demokracii, politické hodnoty a chování i sociální důvěru a soudržnost.

Že nechápete, proč programy podpory v Česku už dávno nefungují? Ale to je prostě, k tomu se nám nedostává politiků, jejichž zájem na stavu věci veřejných přesahuje jedno volební období. Jak vysvětlují v jedné nenápadné větě autoři Slepých skvrn: „Výnosy z investice do podprůměrných žáků se ale začnou naplno projevat až po roce 2050, kdy dokončí vzdělání a jejich ekonomická aktivita se promítne do veřejných rozpočtů.“ A to je daleko za horizontem vnímání naprosté většiny představitelů naší politické scény.